

УДК 336.717.3(100)

С. Г. Куліков, Національний банк України, м. Київ

ФОРМУВАННЯ РЕСУРСІВ ФОНДІВ СТРАХУВАННЯ ДЕПОЗИТІВ. СВІТОВИЙ ДОСВІД

На сучасному етапі в Україні зростає актуальність питання захисту інтересів вкладників банків. Для вирішення цього питання необхідна ефективна система захисту депозитів вкладників. У статті на основі світового досвіду фінансування систем страхування депозитів наведені рекомендації щодо його застосування в Україні.

Ключові слова: депозити, системи страхування депозитів, авансове фінансування, фінансування постфактум, гібридне фінансування, джерела формування коштів фонду, єдина ставка внесків, диференційована ставка внесків.

Постановка проблеми. Питання повернення депозитів банків завжди було актуальним для забезпечення нормального функціонування банківської системи країни, оскільки її розвиток і стабільність безпосередньо залежать від довіри вкладників.

У сучасних умовах фінансової кризи проблема захисту інтересів вкладників банків стала особливо актуальною. Умовою повернення довіри вкладників є ефективна система гарантування повернення вкладів. Для цього насамперед необхідне достатнє фінансове забезпечення фондів страхування депозитів. Система страхування депозитів повинна мати в наявності всі механізми фінансування, необхідні для забезпечення відшкодування вимог вкладників.

На сьогодні в Україні фінансові ресурси Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (далі – ФГВФО) є недостатніми для забезпечення повернення вкладів фізичних осіб. Так, за станом на 01.01.2011 фінансові ресурси ФГВФО в Україні становили лише 1,26 % від депозитів фізичних осіб. Це насамперед обумовлено відсутністю ефективного механізму формування ресурсів фонду.

Тому актуальним є вивчення світового досвіду щодо механізмів формування ресурсів систем страхування депозитів.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Останнім часом питання функціонування системи гарантування вкладів, сплати банками збору до ФГВФО, тенденції розвитку національної системи страхування банківських вкладів в умовах євроінтеграції та інші проблемні питання ефективного функціонування ФГВФО привертають все більшу увагу таких науковців і практиків, як С. Аржевітін [2], С. Волосович, В. Тринчук [4], Я. Берназюк [3], А. Свечкіна, Ю. Мохова [6] та інші. Проте, на наш погляд, проблема формування ресурсів ФГВФО висвітлена недостатньо.

Метою статті є проведення аналізу світового досвіду щодо методів та джерел фінансування фондів страхування депозитів і вивчення можливостей застосування цього досвіду в Україні.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі роль систем страхування внесків посилюється, вони вже діють у 106 країнах. Протягом останніх 20 років системи страхування внесків були введені в більшості розвинутих країн, зокрема як реакція на банківські кризи 80-х і 90-х років, а також на глобальну фінансову кризу, що розпочалася в 2008 році.

За останнє десятиліття обов'язкові системи страхування внесків введені в більшості постсоціалістичних держав, зокрема в країнах СНД і Балтії: сьогодні вони функціонують у всіх країнах, що увійшли до Європейського співтовариства, а також в Азербайджані, Вірменії, Білорусі, Казахстані, Киргизстані, Молдові, Таджикистані, Узбекистані та в Україні.

Системи страхування депозитів поділяються на два види. Перший, що спирається на досвід США, передбачає створення особливого державного чи підконтрольного державі органу, діяльність якого фінансується спільно банками та державою. За таким варіантом всі банки зобов'язані брати участь у системі гарантування вкладів. Подібна модель застосовується в Канаді, Великобританії, Японії. Її часто використовують країни, що розвиваються, і вперше запроваджують страхування банківських вкладів.

Другий варіант поширений у Західній Європі і базується на німецькому досвіді. У цьому випадку системою гарантування вкладів керують асоціації банків. Відповідно, участь банків у такій системі є добровільною, а державне фінансування відсутнє. Так захищають вкладників у Франції, Швейцарії, Нідерландах та інших країнах Європи. Прихильники такої системи страхування депозитів обґрунтовують її корисність сприянням розвитку конкуренції [3].

В Україні використовується варіант захисту депозитів фізичних осіб, який передбачає створення особливого державного чи підконтрольного державі органу, діяльність якого фінансується спільно банками та державою. При цьому для банків встановлюється щорічна премія, величина якої тією чи іншою мірою залежить від обсягу гарантованих або сукупних вкладів фізичних осіб.

У світовій практиці існують 3 методи фінансування фондів страхування депозитів: авансове фінансування, фінансування постфактум та гібридне (змішане) фінансування.

Авансове фінансування вимагає накопичення і підтримки фонду для покриття витрат по відшкодуванню застрахованих депозитів, а також супутніх витрат до того, як відбудеться банкрутство того чи

іншого інституту-учасника. Він формується банками-учасниками за допомогою сплати ними внесків, а також за рахунок інших джерел. Система з авансовим фінансуванням є більш регламентованою і породжує більшу визначеність, ніж інші системи – кошти повинні бути в наявності ще до того, як у них виникне потреба. Розуміння того, що кошти вже накопичені і що здійснюється якісне управління фондом, може переконувати вкладників, що їх застраховані депозити знаходяться в безпеці. Це допомагає мінімізувати ризик несподіваного вилучення вкладів.

Крім того, система з авансовим фінансуванням також має перевагу в тому, що вона більш справедлива, ніж система з фінансуванням постфактум. Це пояснюється тим, що всі інститути-учасники, враховуючи й ті, які збанкрутували, беруть участь у фінансуванні системи за допомогою сплати внесків до фонду.

У системах, що фінансуються постфактум, внески банків сплачуються тільки у випадку, коли який-небудь з інститутів збанкрутує. Ніяких авансових платежів немає. Системи, що фінансуються постфактум, часто не припускають наявності закріпленого обов'язку брати участь у покритті витрат на виплату відшкодування вкладникам. У цьому сенсі системи з фінансуванням постфактум є менш справедливими щодо решти інститутів, оскільки інститут, що зазнав банкрутства, не братиме участь у покритті витрат з виплати відшкодування його вкладникам.

Якщо говорити про плюси системи, що фінансується постфактум, то вона є менш обтяжливою в періоди, коли банкрутства не відбуваються або вони рідкісні, оскільки внески не сплачуються на постійній основі. Прихильники фінансування постфактум стверджують, що цей підхід є менш дорогим у довгостроковому плані, оскільки він не припускає адміністративних витрат, пов'язаних з постійним збором внесків і управлінням ресурсами фонду.

Проте ці системи вимагають наявності ефективного банківського нагляду і краще працюють при відносно стабільній ситуації, коли банкрутує мало банків. У 2003 року тільки 14 з 88 країн, що мали системи страхування депозитів, мали системи, які фінансуються постфактум.

Такі системи знаходяться в основному в Європі. До таких країн належать Австрія, Бахрейн, Чилі, Гібралтар, Острів Мен, Італія (в Італії банки сплачують щорічні внески на покриття адміністративних витрат страховика), Ліхтенштейн, Люксембург, Нідерланди, Словенія, Швейцарія та Великобританія.

Хоча для інститутів-учасників поточна вартість систем, що фінансуються постфактум, менша, ніж систем з авансовим фінансуванням,

сукупні витрати для економіки можуть бути вищі. Як свідчить досвід декількох країн, недостатнє фінансування може приводити до затягання з урегулюванням неспроможності інститутів і до істотного зростання сукупних витрат у зв'язку з підривом стабільності фінансової системи в цілому. Прикладом цього може служити досвід США з урегулювання кризи кредитних інститутів у 1980-ті та початку 1990-х років [8].

За відсутності страхового фонду рівень ризиків, які загрожують інститутам-учасникам, зростає, оскільки у них може виникнути необхідність сплатити достатньо великі суми грошових коштів протягом короткого проміжку часу для того, щоб забезпечити виплату відшкодування вкладникам інститутів, які збанкрутували. Якщо банкрутства відбуваються під час економічного спаду, банкам-учасникам, що збереглися, можливо, доведеться зробити великі платежі у той час, коли їх власний фінансовий стан погіршився. Ця проциклічна межа систем, що фінансуються постфактум, може збільшувати волатильність фінансового ринку і підвищувати системний ризик.

Гібридне фінансування поєднує характеристики систем авансового фінансування та фінансування постфактум. Воно припускає формування фонду за рахунок внесків, а також передбачає механізм отримання коштів від інститутів-учасників постфактум – як спеціальні внески/збори або кредити – при виникненні в цьому необхідності. Системи з гібридним фінансуванням є достатньо поширеними у світовій практиці.

Існує практика, коли фонд, який фінансується авансовим методом, і, крім того, наділений повноваженнями стягувати внески/збори постфактум для покриття дефіциту фонду. Прикладом такого підходу може бути корпорація страхування депозитів Канади [5].

Аналіз усіх методів фінансування дозволяє стверджувати, що для країн з перехідною економікою найбільш доцільним є авансове фінансування. По-перше, воно забезпечує накопичення коштів, необхідних для виплати відшкодувань вкладників. По-друге, у його фінансуванні беруть участь всі учасники системи (враховуючи й тих, які збанкрутували). По-третє, авансове фінансування дозволяє уникнути проциклічного ефекту, до якого призводить фінансування постфактум. Нарешті, наявність фонду, кошти якого дозволяють за необхідності здійснювати виплати вкладникам, зміцнює довіру до банків.

Підсумовуючи вищевикладене можна стверджувати, що авансове фінансування є кращим механізмом порівняно з іншими методами фінансування.

Хоча більшість систем з фінансуванням постфактум не відмовлялися від нього на користь авансового фінансування, новостворювані системи, як правило, передбачають авансове фінансування. На практиці більше 80 % систем страхування депозитів світу передбачають авансове

фінансування. Ця тенденція, коли останнім часом все більшого поширення набувають системи з авансовим фінансуванням, є прикладом міжнародного розповсюдження передової практики у функціонуванні систем підтримки фінансової стабільності.

Одним із важливих питань у системі авансового фінансування є питання розміру ставки внеску до фонду та її різновид. У світовій практиці існують внески з єдиною ставкою та внески з диференційованою ставкою (з урахуванням ризику).

При використанні підходу, що припускає єдину ставку, всі інститути-учасники сплачують внески за однією і тією ж ставкою, розрахованою стосовно бази, що відносно просто в плані створення такої системи. Проте головним недоліком її є несправедливість, оскільки банки з високим рівнем менеджменту та низьким рівнем ризиків субсидують банки з більшим рівнем ризиків, а проблема моральної шкоди тут виявляється більш гострою, ніж у випадку з системою внесків з урахуванням ризику.

Системи страхування депозитів за принципом єдиної ставки внесків за відсутності коректуючих дій з боку наглядових або регулюючих органів ніяк не стимулюють застрахований фінансовий інститут до того, щоб він не займався не виправдано ризикованими видами діяльності. У той же час фінансові інститути, які здійснюють ефективне управління ризиками, сплачують внески до фонду за такою ж ставкою, як і банки з високою часткою ризикових активів. Крім того, при фінансуванні пострахування внески, що сплачуються за єдиною ставкою, породжують несправедливий розподіл страхових збитків між фінансовими інститутами, що вижили. Якщо тільки стан капіталу і ризикована поведінка застрахованих фінансових інститутів не контролюються наглядовими органами, система з єдиною ставкою може породжувати деякі небажані наслідки і збільшувати схильність фінансової системи ризикам банкрутства інститутів.

Альтернативою є система диференційованих або коректованих з урахуванням ризику ставок внесків, при якій ризик, якому піддає страховика депозитів той або інший інститут-учасник, впливає на ставку його внеску. Це знижує моральну шкоду, стимулюючи інститути-учасники до того, щоб дотримуватися більш розумного підходу до управління ризиками. Диференційовані внески є більш справедливими, оскільки крос-субсидування одними інститутами інших зменшується. Важливою перевагою систем внесків, що коректуються з урахуванням ризику, є те, що вони можуть спонукати членів рад директорів інститутів-учасників тиснути на менеджмент для того, щоб останній краще за-

ймався питаннями управління ризиками у випадку, якщо ставка внесків збільшується.

Недоліком принципу диференційованих внесків є те, що вони складніші в розробці і адмініструванні. Розробка досить розумної і прийнятної процедури вимірювання профілю ризиків може стати важким завданням, а трансформація показників ризиків у відмінності в ставках внесків вимагає спеціальної кваліфікації і досвіду. Принцип диференційованих внесків вимагає більше ресурсів і є дорожчим у плані адміністрування. Розробка системи отримання релевантної і достовірної інформації вимагає організації обміну інформацією між учасниками системи підтримки фінансової стабільності, розробки методології оцінки профілю ризиків і забезпечення своєчасного розкриття достовірної інформації. Коли система страхування депозитів знаходиться на ранній стадії свого розвитку, важко створити необхідну інфраструктуру для цього. Введення в дію системи диференційованих внесків звичайно відкладається до того часу, коли система страхування депозитів достатньо зміцніє. Наприклад, у 1995 р. США були єдиною країною, яка використала ставки внесків, диференційованих за ступенем ризику. З того часу кількість країн, що застосовують диференційовані ставки внесків, значно зростає. До них належать Аргентина, Білорусь, Болівія, Канада, Сальвадор, Фінляндія, Угорщина, Італія, Мікронезія, Перу, Португалія, Румунія, Швеція, Тайвань, Туреччина, США та Уругвай.

В Україні регулярні внески банків до фонду становлять 0,25 % від залишків вкладів фізичних осіб на кінець півріччя. В інших країнах ця премія коливається у межах 0,01–0,5 % від депозитів, проте іноді перевищує 1 %. Так, ставка щорічних відрахувань в Японії становить 0,008 %, у Німеччині – 0,03 %, у Великобританії – 0,3 %, в Росії – 0,15 %, у Бельгії – 0,02 %, в Іспанії – 0,12 % [1].

У США щорічні внески банків Федеральної корпорації страхування депозитів час від часу зростають. При цьому банки поділяються на 9 категорій залежно від ступеня ризиковості діяльності банку та його фінансового стану. Для кожної категорії банків розмір страхової премії диференціюється; законодавчо встановлений ліміт – 0,325 %.

У Німеччині банки щорічно сплачують 0,03 % від зобов'язань кредиторів, які належать до банківських операцій. Для нових членів передбачено разовий платіж – 0,09 %; при очікуваному дефіциті коштів розмір відрахувань подвоюється; при досягненні запланованого розміру фонду гарантування встановлюється ставка 0 %; якщо зібраних коштів недостатньо, можливий додатковий платіж – до 0,03 %. Банки з підвищеною мірою ризику сплачують 250 % від звичайного розміру відрахувань.

Отже, в Україні одна з найвищих ставок відрахувань до фонду. Частково це обумовлено тим, що в Україні використовується єдина ставка внесків до фонду.

Висновки. Проведений аналіз світового досвіду функціонування систем страхування депозитів дозволяє зробити такі висновки.

В Україні діє авансовий метод фінансування ФГВФО, який є найбільш доцільним для країн з перехідною економікою.

Ставка внесків до ФГВФО в Україні порівняно з іншими країнами є однією з найбільших, що насамперед обумовлено тим, що в Україні використовується єдина ставка внесків, яка не враховує ризикованість діяльності кожного банку-учасника.

Для збільшення ресурсів ФГВФО було б доцільно запровадити диференційовану ставку внесків. Це буде стимулювати банки до проведення зваженої кредитної політики, вдосконалення управління ризиками, що, у свою чергу, буде сприяти підвищенню стабільності банківської системи.

Список літератури

1. Андреева, Е. Особенности российской системы страхования вкладов [Текст] / Е. Андреева // Страховое дело. – 2006. – № 2. – С. 17–20.
2. Аржевітін, С. Чому і як слід реформувати систему гарантування вкладів [Текст] / С. Аржевітін // Вісник НБУ. – 2010. – № 11. – С. 3–7.
3. Березнюк, Я. Проблемні питання сплати банками збору до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [Текст] / Я. Березнюк // Вісник НБУ. – 2004. – № 7. – С. 41–45.
4. Волосович, С. Особливості й тенденції розвитку національної системи страхування банківських вкладів в умовах євроінтеграції [Текст] / С. Волосович, В. Тринчук // Вісник НБУ. – 2007. – № 8. – С. 28–34.
5. Канадська корпорація страхування депозитів [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.cdic.ca/e/index.html>.
6. Свечкіна, А. Розвиток системи страхування депозитів в Україні: досвід розвинених країн та використання його у вітчизняній практиці [Текст] / А. Свечкіна, Ю. Мохова // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 1. – Т. 2. – С. 145–149.
7. Финансирование систем страхования депозитов [Электронный ресурс]. – 2009. – 36 с. – Режим доступа : <http://www.asv.org.ru/insurance/experience/iadi/>.
8. Financial Stability Forum, 2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.financialstabilityboard.org>.

Отримано 08.12.2011

Summary

The protection of the interests of banks' depositors has grown in importance in Ukraine. The effective system of deposits' protection is necessary for the solution of this issue. By using the international experience in the financing of deposit insurance systems the article gives recommendations regarding its use in Ukraine.